

Оксана НАКОНЕЧНА,
кандидат мистецтвознавства,
викладач кафедри культурології
ОНУ ім. І.І. Мечникова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СЦЕНІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Одним з найбільш актуальних напрямів розвитку сучасної особистості є проблема мовлення. Не підлягає сумніву той факт, що культура мовленнєвого спілкування є одним з найвпливовіших показників ступеню розвитку загальної культури людства.

Особливе місце посідає ця проблема в галузі освіти студентів-гуманітаріїв, оскільки їх майбутня професійна діяльність передбачає провідну роль мовленнєвого спілкування. Тому навчання основам сценічного мовлення являє собою одну з фундаментальних професійно-орієнтованих навчальних дисциплін для студентів-гуманітаріїв вузів культури та мистецтва за багатьма спеціальностями, як-от: «Культурологія», «Філософія», «Театральне мистецтво», «Музичне мистецтво», «Кіно-і телемистецтво», «Журналістика», «Судовасправа» тощо. Тому беззаперечно актуальність має проблема адекватних посібників з цієї дисципліни, яких на сьогоднішній день, на жаль, в системі професійної освіти дуже бракує.

Більшість з існуючих сучасних посібників зі сценічного мовлення орієнтовані на дослідження певних мовних феноменів, тобто охоплюють лише конкретні аспекти проблеми розвитку мовлення: частіше за все це питання техніки та культури мовлення. З власного досвіду можна зазначити, що найбільшим попитом користується навчальний посібник з техніки мовлення А.П. Овчинникової «П'ять кроків до гарної мови» [1]. Також існують сучасні посібники з риторики, наприклад М. Шахиджанян «Учитесь говорить публично» [2], Львов М.Р. «Риторика. Культура речи» (російською мовою) [3], Кропивко І.В. «Риторика» [4] (українською мовою).

Практичні вправи, наведені в більшості підручників та посібників, за рідким виключенням, російськомовні: мусимо констатувати, що деякі класичні вправи з техніки мовлення досі не знайшли адекватного перекладу державною мовою.

Враховуючи вищенаведене, автор прийняла рішення про написання і видання навчального посібника з основ сценічного мовлення, орієнтованого на умови білінгвізму, актуальні для більшості регіонів України. Цей навчальний посібник буде побудований насамперед за принципом інтегральності та системності навчання: він спрямовується на забезпечення потреби практичного засвоєння курсу сценічного мовлення в усіх його аспектах - техніки, культури, логіки та виразності мовлення, особливостей озвучення різних мовних жанрів, методики публічного виступу, теорії та практики віршування тощо.

Окремі частини посібнику (наприклад, орфоєпія, культура мовлення тощо) будуть виписані в двомовному варіанті. Особливої уваги буде приділено перекладу класичних вправ з техніки мовлення українською мовою, а також запропонування деяких власних, апробованих на різних категоріях учнів студентах ОНУ імені І.І. Мечникова, учнях спеціалізованого театального класу ОЗОШ На 37, слухачах кіно школи імені Віри Холодної, акторах Одеського театру іноземної п'єси «Встреча».

Вашій увазі пропонуються зразки такого перекладу з майбутнього посібника.

В розділі «Техніка мовлення» важливе місце займатиме глава, присвячена постановці фонаційного (мовного) подиху. З вправ, спрямованих на розвиток подиху, однією з найуживаніших є вправа О.В. Прянішнікова [1, с.27] - рекомендації з правильної техніки мовлення, викладені у формі гекзаметру:

Твердо запомни, что прежде чем слово начать в упражненье, Следует клетку грудную расширить слегка и при этом Низ живота подбери для опоры дыхательной звуку. Плечи во время дышанья должны быть в покое, недвижны. Каждую строчку стихов говори на одном выдыханье Т4 последи, чтобы грудь не сжималась в течение речи, Так как при выдохе движется только одна диафрагма. Чтенье окончив строки, не спеши с переходом, к дальнейшей:

Выдержи паузу краткую в темпе стиха, в то же время Воздуха часть добери, но лишь пользуясь нижним дыханьем, Воздух сдержи на мгновение, затем уже чтение продолжи. Чутко следи, чтобы каждое слово услышано было: Помни о дикции ясной и чистой на звуках согласных, Рот не ленись открывать, чтоб для голоса звук был свободен, Голоса звук не глуши придыхательным тусклым оттенком - Голос и в тихом звучании должен хранить металличность. Прежде чем брать упражненье на темп, высоту и на громкость, Нужно вниманье направит на ровность, устойчивость звука: Пристально слушать, чтоб голос нигде не дрожал, не качался, Выдох вести экономно, с расчетом на каждую строчку: Собранность, звонкость, полетность, устойчивость,

медленность, плавность — Вот что внимательным слухом сначала ищи в упражненье.

Пропонується переклад цієї вправи, який, за задумом автора, мав зберегти не тільки її зміст, а і віршований розмір:

Запам'ятовуй, що перш, аніж слово почати у вправі, Маєш клітину грудну ти розширити злегка; при цьому Черева низ підбери, щоб створити для звука опору. Плечі, як дихаєш, мають у спокої бути, недвижні. Кожний рядочок вірша ти прокажуй на видих єдиний, Стеж, аби протягом мовлення груди твої не стискались, Адже на видиху рухатись має лише діафрагма. Як прочитаєш рядок, не женися читати наступний: Витримай паузу, вірш як велить, а в той час ти Трохи повітря додай, та лише тільки подихом нижнім, Стримай повітря на мить, а тоді вже читання продовжуй. Пильно вистежуй, аби кожне слово ставало почутим: Дикцію ясну і чисту на приголосних не втрачай ти, Рот відкривай, не лінуйся, щоб голосу вихід був вільний, Голос і в тихому мовленні хай збереже металевість. Перш, ніж почати вправлятися на темп, висоту чи на гучність, Треба звернути увагу на рівність і стійкість звучання, Слухати пильно, щоб голос ніде не дрижав, не хитався. Видих ошадливо розрахувати на кожний рядочок: Зібраність, дзвінкість, польотність, повільність,

і стійкість, і плинність- Ось що ти слухом уважним шукатимеш пильно у вправах.

Також однією з «класичних» є вправа для відпрацювання керування фонаційним подихом у русі «Скакалка». Її треба промовляти, імітуючи стрибання на скакалці, щоб відтворити фізичне навантаження і в такий спосіб тренувати подих під час руху:

СКАКАЛКА

Со скакалкой я скачу.

Научиться я хочу

Так владеть дыханьем, чтобы

Звук держат оно могло бы.

Глубоко, ритмично было И меня не подводило.

Я скачу без передышки И не чувствую одышки.

Голос звучный, льется ровно,

И не прыгаю я словно.

Раз-два! Раз два! Раз-два! Раз! Можно

прыгать целый час.

Наводжу її переклад українською:

СКАКАЛКА

Зі скакалкою стрибаю.

Я навчитися бажая Подихом своїм владати

Так, щоб звук він міг тримати,

Щоб глибоким був, ритмічним,

Не підводив стан фізичний.

Я стрибаю без упину,

Без задишки подих лине.

Голос звучний, рівно летиться,

Легко це мені вдається.

Раз-два, раз-два, раз-два, раз!

Я стрибаю довгий час.

Використання при опануванні техніки мовлення текстів Гомера є загальноприйнятим, при цьому найчастіше використовується переклад їх російською мовою [1, с.38-39, с.80-82]. Ми вважаємо доречним використовувати і український переклад цих текстів, зроблений Лесею Українкою [5, с.156], адже в ньому збережений розмір гекзаметру, плинність і співучість мовлення, зміст уривків. Все це робить цілком правомірним використання цих текстів для тренування українського сценічного мовлення.

Дикційні вправи спрямовані на правильну вимову окремих звуків, складів та складо- і звукосполучень, тому побудовані на складних випадках їх використання. Робота над скоромовками є невід'ємною складовою постановки дикції. К.С. Станіславський писав: «...Рідко можна почути гарну скоромовку, витриману в темпі, чітку за ритмом, ясну за дикцією, за вимовою і передачею думки. Скоромовки треба виробляти через дуже повільну, перебільшено чітку вимову» [6,174]. Арсенал українських скоромовок досить широкий, тому викладач має простір у виборі для запропонування учням. Досить докладний перелік українських скоромовок буде наведений в майбутньому посібнику. Крім звичайних, використовуються також і складні скоромовки - короткі, наївні за змістом тексти, побудовані з простих скоромовок. Ось декілька прикладів:

1. *Ротмістр із ротмистришею, Сашко із сушінням та Маланья-балакуха зупинилися побалакати. Маланья-балакуха балакала, що їй горила говорила, пртсуджувала, що на дворі-подвір'ї погода розмок-ропогодила, а на зорі озерю порозовіло. А рютмістр із рютмистришею розповіли, як вони їли, їли лінків у ялини, їх ледве-ледве у ялини доїли. А потім Сашко шапкою шишку зшиб, потрапив у колиску перепелиці, і перепелиця перепеленя ледве переповила.*

2. *Вчора у чотири вечора Костянтин констатував, що відбувся інцидент з інтендантом: у нього яшма в замші замшила, а чапля чахла, чапля сохла, чапля здохла; на що підпрапорщик з подпрапорци-цею відповіли, що Карл у Клари украв корали, а Клара в Карла уквала кларнет, і необхідно провести поперед жувальні протизлодійські заходи проти настільки скорботної події.*

ВИНОГРАДНАЯ ГРОЗДЬ

О. НАКОНЕЧНА. Окремі питання сценічного мовлення...

з. Гнилі кислиці висіли на осиці, спілі кислиці рясніли на осиці, прийшли лисиці, натрусили кислиці в спідниці. Асиці пильно поле пильнували, перепілок полювали. Прилетіли перепелиці та ї ну дзьобати кислиці. Перепел піпадьомкує, перепелиха перепелу перепідпадьомкує, перепелята перепелу, перепелиці переперепідпадьомкують. А маленька перепеличка під полукіпком розпідпадьомкалась.

Також в якості дикційних вправ використовуються вірші, побудовані на повторенні складних звукосполучень, наприклад шиплячих, свистячих, проривних, сонорних звуків. Наводжу текст такої вправи «Сімейна історія» (за англійською пісенькою у перекладі С. Маршака) і її власний переклад українською. Вправа спрямована на відпрацювання проривного звуку [б].

*Жил некто на свете по имени Доб,
С почтенной супругой по имени Моб.
Держал он собаку по имени Боб И кошку по имени Читерабоб.
Однажды сварила баранину Моб.
Садится обедать супруг ее Доб.
И ждут своей доли собака их Боб И кошка по имени Читерабоб.
Едва только справился с косточкой Боб,
Он косточку отнял у Читерабоб.
За кошку вступилась почтенная Моб,
За Боба - хозяин по имени Доб.
Уходит, с женою поссорившись, Доб,
И горько рыдает почтенная Моб.
Но мирно играют на солнышке Боб И кошка по прозвищу Читерабоб.
Був дехто на світі, і звався він Доб. Дружину він мав, а її звали Моб.
Тримав він собаку на прізвисько Боб І кішку на прізвисько Читерабоб.
От якось зварил баранину Моб.
Сідає обідати дядечко Доб.
На частку чекають собака їх Боб І кішка на прізвисько Читерабоб.
Як тільки управився з кісткою Боб,
Залишив без кістки і Читерабоб.
За кішку одразу вступилася Моб,
За Боба - хазяїн, звичайно, це Доб.
Пішов, посварившись з дружиною, Доб,
І гірко ридає ображена Моб.
Та граються мирно на сонечку Боб І кішка на прізвисько Читерабоб.*

Також пропоную дві вправи російською мовою, спеціально створені автором для відпрацювання свистячого [с], сонорних [л], [м], [н] та шиплячих [ч], [ш], [щ].

ТРЕСК

*Бесстрашно тратит искренности искры,
В страданиях и радостях возрастать,
Бестрепетно сражаться в ритме риска,
И выстрел приняв, снова стройной стать.*

*Растения природы роста резкость,
Стремление из страха вырвать страсть. Разбить
стрелой простоту отрезка,
Перед разверстой истгтой не пасть.*

ВЕДЬМА

*В полнолуние, подлой полночью Мошь мою пошлю за
помощью,
Пыл прощанья полно помнящей:
Стон ли, стан, в тумане тонуций.
Чары ночи черт оспаривал,
Чем-то черным чадо вспаивал.
Ветви сорванные — в варево!
Зря позарилась на зарево.
Тише! Шасть - зверями хищными,
Счастье чарами расхищено.
Странник, крест тебе в том истинный,
Что душа шальная - нищая.*

Автор виражає надію, що майбутній посібник принесе неабияку користь багатьом категоріям сучасних людей, для яких мовлення є інструментом для вирішення різноманітних життєвих задач: як студентам, що оволодівають професіями, для яких обов'язкове володіння мистецтвом живого слова, так і широкому колу читачів. Видання навчального посібника заплановане на початок 2009 року.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1 Овчиннікова А.П. П'ять кроків до гарної мови: Мовленнєва комунікація: техніка мовлення / Під ред. А.Ю. Цофнаса. Одеса: ОКФА, 1997.184с.
2. Шахиджанян В.В. Учимся говорить публично. - М.: МГУ, 2000. - 86 с.
3. Львов М.Р. Риторика. Культура речи/ Уч. пособие. - М.: ИЦ Академия, 2003. - 272 с.
4. Кропивко І.В. Риторика / Навч. посібник. - Дніпропетровськ: Пороги, 2003. - 67 с.
5. ШевнюкО. Культурологія/Навч.посібник.-К., Освіта, 2002. - 275 с.
6. Станиславский К.С. Работа актера над собой в творческом процессе воплощения/Собр. соч. - Т.3. - М.: Искусство, 1955. - 328 с.

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

білігвізм, сценічне мовлення, техніка мовлення, фонаційний подих, дикція